

Kirsti Malteruds åndslegeme – gjennomlyst i Afrika

Festtale til Kirsti Malteruds 60-årsdag

Av Per Fugelli

Kirstier.....

Ja for vi hyller to Kirstier i dag,- en hjerne og et hjerte.

Hjernen gjør vi oss fort ferdig med, for den er så liten – av verdi – alene. Den er stor nok – i seg selv. Kirstis hjerne får meg til å tenke på Hamsuns omtale av Strindberg etter at de hadde vandret og tenkt sammen i Paris en natt, han kaller Strindberg: ”En hjerne til hest”.

Og han sier om Strindberg, eller er det Malterud: ” ... jeg kjenner ikke mange Nutidsforskere, i hvis Hjerne der er en slik uhyre Omsetning.”

Kirsti,- du har en hjerne som stråler av klarhet, vakker orden og skaperkraft. Vi elsker den,- av og til med et anfall av misunnelse. Men igjen: En hjerne alene, uten ledning til et hjerte, uten oppdrag i verden – hva er den? Tomhet og jag etter vind.

Men heldigvis, hos deg har hjernen tatt bolig i et menneske som bruker den til å fremme det hjertet vil. Og hva er det? Lukk opp din hjertedør, synger Sputnik.. Hvilke verdier er det som driver Kirstis livsverk? Hvilke basic instincts er det som har ført fram de 169 nummer på Kirstis publikasjonslister? Hvilke lengsler er det som har induert de 3 214 116 ord i hennes artikler og bøker? Vi kan se på curriculum vitae, men CV'en er jo bare en plakat. Hvem, i det indre, er hun, dette geburdsdagsbarnet? Hvorfor står hun så høyt på himmelen vår? For å finne ut det må vi på oppdagelsesreise – til Afrika.

Den 4. februar landet noen elektroner fra Hjelmeland mirakuløst i et herberge i Bamako, Mali og spurte om jeg ville festtale for Kirsti Malterud. Ja, ropte jeg opp til Norge, og dermed ble Kirsti med på en fire måneders oppdagelsesreise gjennom floder og ørkener, fjell og jungler i syv land.

Stadig dukket Kirsti opp der nede i Afrika:

- ved siden av en Revelege
- på Jag-sjelen-ut-av-kroppen-plassen i Banani Kokoro

- da jeg fikk diagnosen ”Office aggression” i Dar Es Salam.

Og slik, ved at Kirsti ble en følgeånd på den afrikanske reise, ved at hun kom fram i et syn og sa sin mening både her og der, slik kunne jeg som Stanley og Askeladden rope til slutt: Jeg fant, jeg fant Kirsti i Afrika. Nå får vi se om dere kjenner henne igjen i afrikansk gjennomlysning.

Poliogutta

Hun begynte å forfølge meg allerede i Senegal. Jeg gikk morgentur i Dakar, og der, midt i trafikken, på fanget til en lam, ung gutt i rullestol, sitter Kirsti og vinker begeistret med en artikkel som heter: Snakk om ressurser – noe annet enn risiko (1).

I Senegal herjer fortsatt poliomyelitt og her er ingen grunnstønad eller hjelpestønad eller uføretrygd. I Dakar er der noen smartinger som har funnet en måte å overleve på. Det er unge gutter med lamme bein som fått tak i en rullestol. Så jobber de og tjener penger som bud. For i Dakar bor der 4 millioner mennesker og der er mange tusen biler, men trange, trange gater hvor trafikken står stille, av og til i to, tre timer. Men de unge guttene i rullestol kan slange seg mellom bilene som står. Og når bilene går, henger de seg bak eller på siden. På den måten kommer de alltid raskest fram og blir de beste budene i byen. Alle synes dette er bra. Så når noen trenger bud, ringer de alltid til poliogutta. Og de som er i bilene strekker hånden ut av vinduet slik at bilen og rullestolen kan kjøre hånd i hånd.

”Er det ikke det jeg alltid har sagt – let etter skattene i menneskene,” roper Kirsti Malterud glad og stolt.

Neste gang Kirsti åpenbarer seg er i Dogon i Indre Mali, ikke rart fordi Dogon er stedet i verden med størst åndetetthet. Her ser jeg henne ånd i ånd med:

Revelegen

Revelegen heter Journeaux Radio Mali. Han er en fin, liten mann med svart ansikt, grått skjegg og blå kjole. Øynene er vennlige, men skarpe. De borer seg inn i dine som en drill. Kanskje har han røntgensyn?

Avis Radio Mali er fastlege for landsbyene Banani Kokoro, Ireli og Tireli. Mange kan fortelle at han har beskyttet dem mot ulykker, skaffet regn til åkeren og helbredet sykdommer.

Avis Radio Mali har legekantoret sitt oppe på et flatt fjell som er dekket av sand og busker.

"Hva skulle du egentlig aller helst ønske at jeg kunne hjelpe deg med i dag?" spør Revelegen pasienten sin (2). Doktor Avis Radio Mali har ingen bok eller datamaskin, men han har en lur rev til å hjelpe seg med diagnosen. Reven vet alt, tror folk i Dogon. Reven kjenner menneskene og naturen bedre enn noe bibliotek eller universitet. Reven vet hva du feiler og hvilken behandling du skal ha.

Men hvordan får Doktor Avis RadioMali greie på det reven vet? Det så jeg med mine egne øyne på legefjellet i Dogon: Når pasienten har fortalt sykehistorien sin, tegner Revelegen en firkant i sanden - ja, stor som en avis. Innenfor firkanten lager han små sirkler og trekkanter og piler av steiner, pinner og knuste knokler. Det er fin orden i mønstrene. Kirsti liker det hun ser. Det er logisk design.

"Men det ser litt grått og brunt ut," sier jeg.

"Det er fordi de fleste sykdommer er vanlige og ikke farlige," svarer han, "men hvis det er alvorlig, har jeg en rød og en grønn fjær."

Tegnene i sanden er et legebrev til reven. Tegnene forteller reven hva pasienten har fortalt om plagene sine. Reven vet alt, men han har det travelt, så det kan være greit med litt hjelp.

Tidlig om morgenen kommer reven til Legefjellet. Den er liten som en katt, gul og brun med hvit hale som svaier som en stor S i luften. Reven leser legebrevet, tenker seg om og setter så små spor mellom sykdomstegnene i firkanten med poten. Av og til skriver den med en klo. Disse sporene er reven sine bokstaver. Doktor Avis Radio Mali kan lese revens alfabet. Det har han som alle gode leger lært av sin bestefar. Så når solen står opp og setter lys på Legefjellet er Doktor Avis Radio Mali der sammen med pasienten sin. Han peker på sporene med en oksehale og forklarer den syke hva reven har sagt. For eksempel:

"Du har drukket for mye dårlig øll. Derfor er du blitt rød på øynene og har gul bæsje. Du må drysse sommerfuglpulver på en colanøtt og tygge den tre ganger daglig i en uke."

Nå, hvorfor ser jeg Kirsti ved siden av Revelegen? Hun har da aldri vært en Magica-von-Tryll-lege? Hun har da alltid trodd på forstanden. Jo, men samtidig har hun forstått at her er mer mellom pasient og lege enn Cochrane kan drømme

om (3,4,5). Kirsti har lært oss at den gode lege må lese Felleskatalogen, men også *Traité de medicine en vers*, den medisinske poesi, som jeg senere skulle finne i Timbuktu. Hun er Ordlegen (6). ”Det uudsigelige, skal Digtet sige dog,” skriver Welhaven i *Digets Aand*. Ja, svarer Kirsti, deler av poesien i medisinen kan vi granske og forbedre ved kvalitativ forskning (7,8). Her er kanskje ditt mest bærekraftige bidrag til norsk, ja internasjonal medisin: Gjennom din kresne og strenge forskning, ved eksempelets makt, har du åpnet vår hjernedør for kvalitative metoder. Den skrek på hengslene, men du gjorde det.

Nå kunne egentlig jeg tenkt å være alene litt med kjæresten min, Charlotte, så jeg vinker farvel til Revelegen og Kirsti der oppe på fjellet, men nei, få timer senere, i landsbyen Banani Kokoro, åpenbarer hun seg på:

Jag-sjelen-ut-av-kroppen-plassen

I hver landsby i Dogon er der en åpen plass og midt på den en haug med steiner. Det er jag-sjelen-ut-av-kroppen-plassen. Når et menneske dør, barn eller gammel, legger de liket på steinhaugen. Så danser de med masker rundt den døde og roper til sjelen at nå må du forlate kroppen. Når dansen er ferdig kaster de for sikkerhets skyld steiner på den døde for å få sjelen til å forstå at nå er det alvor: Nå må du komme deg ut av kroppen, STRAKS!

Hvorfor det?

Jo fordi om en liten stund skal kroppen stenges inne i en hule høyt oppe i fjellsiden, og mor og far og bestemor og bestefar og barn og barnebarn og venner vil at sjelen til den døde skal være blant dem i familien og landsbyen - slett ikke stengt inne i en mørk hule, alene med en død kropp.

Her står Kirsti og nikker anerkjennende til å jage sjelen ut av kroppen når folk er døde – men ikke før! Dere må ikke jage sjelen ut av kroppen på levende mennesker, har hennes melding vært, fordi helse kommer av gammelnorsk heill, som betyr å være hel. Derfor må legen, ikke minst fastlegen, arbeide med hele mennesker, ikke løse kroppsdelene (9).

Nå går ferden til Timbuktu, byen av gull og salt, inn mot Sahara. Her reiser en sint Kirsti Malterud seg opp ved siden av en islamsk skriftlærd og spør: Er jeg:

En liten kotelett?

Det var ved Institute de Hautes Etudes et des Recherches Islamique Ahmed Baba vi kom i samtale med en mektig Marabou, Han en blanding av lå og satt på en benk med myke puter og drakk te av mynte. Han var flott å se på i en kjole av hvit silke og en grønn hatt med dusk. Han liknet på en konge og en snill hund, vant med å bestemme, men også fredelig og vennlig.

"Hva heter Guden i ditt land?" spurte han.

"Gud," svarte jeg.

"Guuuuuud," sa han og så glad ut for nå hadde han enda et navn i skattekisten sin. "Min heter Allah, men det er den samme guden, guden vår har bare forskjellig navn på ulike språk."

"Jeg er enig," sa jeg til den gamle Marabou, "Det finnes bare en Gud på Jorden. Men er du enig med meg når jeg sier: Det finnes bare ett menneske på Jorden. Er du enig i at kvinner og menn er like mye verd og bør ha lik makt over sine liv?"

"Du har rett og du tar feil," svarte den Skriftlærde. "Det finnes bare ett mennesket på Jorden. Det er mannen. Gud skapte bare ett menneske. Han heter Adam. Etterpå tok Gud et ribben, bare et lite ribben (han sa på fransk une petite cotellette) fra Adam og lagde kvinnen."

Jeg tror den gamle Marabou så vi så litt sinte ut i øynene, særlig Charlotte og Kirsti, for han la mildt til:

"Derfor er hun et annet vesen, men hun er nær mennesket."

Kirsti har avslørt at medisinen har vært og er preget av mange skriftlærde menn som har tilranet seg definisjonsmakt over kvinnelivet (10, 11). Hun har vist oss at der er mange små koteletter ICD-klassifikasjonens 22 314 nummer.

Kirkegården i Timbuktu

Kravet om gyldighet til kvinners helseplager er et symptom på en diagnose Ibsen har funnet opp: Rettskaffenhetsfeber,- eller overført på Kirsti: Likeverdsfeber.

På kirkegården 712 helgener i Timbuktu ligger flere tusen barn døde av tæring og stivkrampe fordi ikke mange nok i Mali, i verden lider av likeverdsfeber. Også etter døden viser klassesamfunnet seg. De fattigste har en stein oppå seg. De rikere et rustent vaskevannsfat. De enda rikere en krukke eller et avløpsrør. De rikeste en grav av møkk og leire.

Kirsti vandrer over dette sorteringssamfunnet, post mortem, trist men stolt fordi hun vet at hun i 60 år har arbeidet for (12,13,14)

- likeverd blant de levende
- likeverd mellom kropp og sjel
- likeverd mellom kvinner og menn
- likeverd mellom kjærligheter
- likeverd mellom sykdommer

Mellom steinene og krukkene på kirkegården i Timbuktu kommer jeg på Kirstis første publikasjon: Den uføre – hjelpeapparatet – omgivelsene - på Værøy og Røst (15).

Den falske flyger

Nei, nei, nå må vi ikke bli stående på stedet hvil i minner i Timbuktu – vi må videre til Bamako med et fornemt propellfly. Men hva er dette? Plutselig begynner det gamle fly å prompe i luften. Vi må lande på en ørkenflyplass. Oljelekkasje. Nytt fly vil komme fra Bamako om 10 timer. I ventetiden kommer vi i snakk med de to flygerne, en ung 1. flyger og en gammel 2. flyger, begge med blå uniformer og gull på skuldrene. Så viser det seg at 2. flygeren snakker norsk for han har vært pølsemaker i 7 år på Kongsberg i sin ungdom – og nå lager han pølser i Dresden. ”Men er du ikke flyger? ” spør jeg vantro. ”Langt i fra,” svarer pølsemakeren blid, ”men sønnen min er 1.flyger og for å få gratis reise til Timbuktu fikk jeg låne hans uniform.” Et spørsmål kommer til meg der og da: Ville Kirsti Malterud likt dette rause forhold til sikkerhet og risiko? ”Mjjjaaa, kanskje litt grovt,” visker hun der på ørkenflyplassen, ”men heller en munter og falsk flyger enn å ta glansen og leken fra livet med beskyttelse (16).”

Diagnose: Office aggression

Men Per og Charlotte var ikke døde på grunn av en falsk flyger. Vi reiser videre til Dar Es Salaam hvor Kirsti gjenoppstår på kontoret til Zanzibarfergen. Jeg skulle kjøpe billetter til båten ut til Zanizibar. Dagen før hadde jeg vært på båtkontoret og undersøkt tider og priser og forstått det slik at det skulle koste

500 kroner for oss begge og på 1.klasse. Men dagen etter, den dagen vi skulle reise, et par timer før båten skulle gå, viste det seg plutselig at det kostet fem hundre kroner for hver og det var på 2. klasse.

Her hadde vært så mye lurendreieri på reisen vår at nå nådde jeg det som kommer på Google når vi søker på Nokpunktet: Kokepunktet. Jeg ble farlig sint og ropte at jeg ikke ville tåle mer banditteri, at jeg nektet å betale billettene, at jeg ville finne et annet, ærlig og billig båtselskap. DA LÅSTE DE DØREN! De - var fem unge, sterke, rasende tanzanianske menn, kanskje drev de med bryting? ”Slipp meg ut!” – forlangte jeg, strengt. ”Aldri, før du har betalt billettene,” svarte Sjefen. ”Jeg tilkaller politiet!” ropte jeg, og mente det. ”Å nei du, det er JEG som kaller på politiet,” sa Sjefen og ropte en ordre ut vinduet. Der sto vi i 42 varmegrader og trykket stemning. Så kom en ung politimann som så ekte ut. Jeg begynte straks å forklare at jeg var lurt og kidnappet og , men ”NO ANGLIS,” avbrøt han og tok ordet fra meg og ga det til Sjefen som fikk snakke som en foss på Swahili. Da Sjefen var ferdig med sitt eventyr, så politimannen alvorlig på meg, mens han bladet og lette i en bok han tok fram fra lommen, innenfor pistolen. Det var en bok med nummer og navn på forbrytelser på Swahili og engelsk. DER fant han min forbrytelse og så stolt ut. Han pekte på nummer 413 hvor det sto umbakawesi ngo og Office aggression. ”OFFIIIS AGRESJÅNG,” sa han med dom i stemmen og jeg ble nysgjerrig på hvilket nummer vold mot politiet hadde.

Der og da framkalte Kirsti Malterud seg i rommet og sa til politimannen: ”Forsiktig, forsiktig med å sette nummer på folk. Diagnoser skal ikke brukes i hytt og vær” (17,18). Diagnosen er utkrystallisering av medisinsk makt. Derfor er den farlig. Den kan være nødvendig, men må ikke fortrenge menneskets rett til å eie og fortolke egen sykdom. Det finnes et slikt symptom dr. Evensen, hvis fru Hansen har det.

Ut av fatning

Neste gang Kirstis åndslegeme materialiserer seg er i Serengeti, de ville dyrs sted, i form av en sebra – som går alene. Her går flokker av gnu, elefanter, antiloper og sebraer. Safety in numbers, tenker de og vandrer og drøvtygger i takt – omtrent som på et universitetsinstitutt. Men her går en sebra for seg. Den holder øye med flokken sin, ser seg årvakent rundt, værer i luften, løper en fri galopp, står stille i egne tanker. Den heter Kirsti Malterud. Du har flokken din (vi er her.....), men du har også selvstendighetsmot. To thyne own self be true har hatt rang foran safety in numbers – også i ditt forskningsliv. Du har våget å være et 1-tall. Du har våget å stille deg utenfor flokken, granske den, kritisere den, forbedre den. Og med flokken mener jeg ikke bare mennesker, men

tankeflokkene, begrepsflokkene, teoriflokkene, praksisflokkene – som så lett tar oss til fange. Du har satt folk og tanker fri.

Menschenliebe

2. april oppdager jeg siste spor av Kirsti, i Tanzania - og det er ikke så dumt, for det var der Livingstone ble funnet. Avisen Daily News melder: "About 10 cases involving murder of people with albinisme will soon be filed in the High Court." Annerledeshet er rikdom, har Kirsti skrevet på 100 steintavler, en av dem heter: "Sårbarhet som styrke – når kan avvik være helsefremmende?" (19). Det nytter. Vi dreper ikke lenger albinoer eller homser eller hekser i dette landet, takket være ånder som din.

Nå, tenker jeg og flyr høyt og ordner notater over Den blå Nil, har vi henne nå? Kan jeg rope jeg fant, jeg fant Kirsti i Afrika og trykke hennes hånd i byen Lalibela og si Dr. Malterud I presume?

Ikke helt for hun er oppdaget i Afrika – stykkevis og delt. Vi må legge henne sammen til slutt og summen av Kirsti med to streker under heter Menschenliebe. Det er en fornem diagnose Freud har funnet opp. Kirsti er forelsket – i menneskene. Hun er radikal humanist.

Derfor synger hun om the bright sides of life og vinker til poliogutta i Dakar. Derfor sier hun: Fattig er den som teller sine pasienter, og blunker til Revelegen. Derfor forbyr du legene å jage sjelen ut av kroppen – før døden. Derfor blir du voldsom mot de skriftlærde som vil dele menneskene inn i høyere vesener og små koteletter. Derfor roper hun: Ikke ta lysten og leken fra livet med renhet og beskyttelse. Derfor formaner hun: Ikke flytt menneskene fra jungelen til den diagnostiske park.

Menschenliebe er selve drivstoffet i Kirsti Malteruds faglige prosjekt. Hun er glad i og vil derfor verne det underlige, frodige, ville, kloke og gale mennesket.

Menschenliebe bor i hjertet. Hjertet har fått stor plass i denne talen. Det er fordi hjertet driver hjernen. Men jeg har en fornemmelse av at hjernen føler seg forbigått i denne talen. Jeg har fått fine følehorn der nede i Afrika. Jeg føler at hjernen rett og slett er blitt sjalu på hjertet. Det vil jeg rette på i siste øyeblikk ved å bekranse Kirstis hjerne med et smykke fra Dogon, hvor skrevet står i rav og sølv: Når hun tenker, blir det klart.

Litteratur

1. Malterud K, Hollnagel H. Snakk om ressurser – noe annet enn risiko. I: Swensen E, red. Diagnose Risiko – ikke syk, ikke frisk. Oslo: Tano-Aschehoug, 2000, 137-47.
2. Malterud K. Allmennpraktikerens møte med kvinnelige pasienter. Oslo: TANO, 1990.
3. Malterud K. Kan allmennlegen være healer? Om medisinske tradisjoner, lege-pasient-forholdet, salutogenese og empowerment. Tradisjon 2001; 31 (2): 77-83.
4. Malterud K. Kan legekunsten vitenskapeliggjøres? I: Husebø S, red. Medisin – kunst eller vitenskap? Oslo: Ad Notam Gyldendal, 1992, 69-84.
5. Malterud K, Hollnagel H. Chapter XV. Family medicine should shift attention from rationality to emotions: Affirmative position. In: Buetow S, Kenealy T (eds). Ideological Debates in Family Medicine. New York: Nova Biomedical, 2007, 165-72.
6. Malterud K. Hvordan gjøre ordene til bedre medisinske verktøy? Utposten 1991; 20: 200-2.
7. Malterud K. Qualitative research: standards, challenges, and guidelines. Lancet 2001; 358: 483-88.
8. Malterud K. Kvalitative metoder i medisinsk forskning. Oslo: Universitetsforlaget, 2003.
9. Malterud K, Thesen J, Stensland P, Nessa J. Legekunst i praksis. Kommunikasjon lege-pasient. Oslo: Universitetsforlaget, 2006.
10. Malterud K. Strategies for empowering women's voices in the medical culture. Health Care for Women International 1993; 14: 365-73.
11. Malterud K. Women's wisdom – a source of knowledge for medicine. Lancet 2006; 368: 1139-40.
12. Malterud K, Bjørneboe K. Kvinnemishandling. En undersøkelse fra almenpraksis. Tidsskr Nor lægeforen 1984; 104: 743-5.
13. Malterud K, Petersen G. Helseproblemer hos homofile. Tidsskr Nor Lægeforen 1984; 104: 1736-9.
14. Malterud K. Understanding patients with medically unexplained disorders – a patient-centred approach. New Zealand Fam Pract 2002; 29: 374-9.
15. Fugelli P, Malterud K. Den uføre – hjelpeapparatet – omgivelsene. Tidsskr Nor Lægeforen 1974; 94: 887-95.
16. Malterud K. Resurser versus risiko. I: Hunskår S, red. Allmennmedisin. Klinisk arbeid. Oslo: Ad Notam Gyldendal, 1997, 685-6.
17. Malterud K. Diagnosen – et samhandlingsprodukt med sosiale konsekvenser. Tidsskr Nor Lægeforen 1994; 114: 967-9.
18. Malterud K, Hollnagel H. The magic influence of classification systems. Scand J Prim Health Care 1997; 15: 5-6.

19. Malterud K. Sårbarhet som styrke – når kan avvik være helsefremmende? I: Sunnhet og sykdom i kulturelt perspektiv. Helsekameratenes avslutningsseminar. Bergen: Rokkansenteret 2005, 11-16.